

PADALYTAS BALSAVIMAS 1996–2016 METŲ SEIMO RINKIMUOSE: MASTAS IR POBŪDIS

VAIDAS MORKEVIČIUS

Šiame straipsnyje¹ nagrinėjamas padalyto balsavimo (angl. *split-ticket voting*) reiškinys Lietuvos Seimo rinkimuose. Lietuvoje įtvirtinta mišri paraleli nacionalinio parlamento rinkimų sistema yra gana palanki institucinė struktūra padalyto balsavimo raiškai, kai daugiamandatėje apygardoje tas pats rinkėjas balsuoja už vienos partijos sąrašą, o vienmandatėje – už kitos partijos iškeltą kandidatą. Padalyto balsavimo raiškai ir pobūdžiui fiksuoti pasitelkiami 2012 ir 2016 m. apklausų po rinkimų duomenys bei 1996–2016 m. Seimo rinkimų rezultatai, agreguoti apygardų lygiu. Agreguotiems duomenims analizuoti pritaikytas Søren R. Thomseno (1987) pasiūlytas aplinkinės inferencijos (angl. *ecological inference*) įvertinys, kuris leidžia suskaičiuoti $R \times C$ tipo lentelių vidinių langelių reikšmes turint informaciją tik apie sumines kraštines reikšmes (angl. *marginal distributions*). Gauti rezultatai rodo, kad padalyto balsavimo mastas Lietuvoje yra santykinai didelis, tačiau jį struktūruoja 2004 m. išryškėjusi gana stabili partijų konkurencinė erdvė.

¹ Straipsnis parengtas įgyvendinant Lietuvos mokslo tarybos Valstybinės lituanistinių tyrimų ir sklaidos 2016–2024 m. programos remiamą projektą „Lietuvos nacionalinė rinkiminė studija 2016 (L NES)“ (sutartis Nr. LIP-023/2016).

Dr. Vaidas Morkevičius – Baltijos pažangių technologijų instituto vyr. mokslo darbuotojas ir Kauno technologijos universiteto Viešosios politikos ir administravimo instituto vyr. mokslo darbuotojas (el. paštas: vaidas.morkevicius@ktu.lt).

© Vaidas Morkevičius, 2017

Straipsnis įteiktas redakcijai 2017 m. spalio 14 d.

Straipsnis pasirašytas spaudai 2017 m. gruodžio 7 d.

Įvadas

Lietuvos, kaip ir kitų demokratinių šalių, politinę sistemą galima laikyti tam tikru institucinės inžinerijos² produktu. Vienas įdomiausių institucinės sąrangos elementų yra Lietuvos Seimo rinkimų sistema. Paprastai rinkimų sistemos skirstomos į proporcinės, mažoritarinės ir mišrios. Žiūrint iš rinkėjo perspektyvos, kai sistema proporcinė, balsuojama už tam tikrus kandidatų sąrašus, o kai mažoritarinė – už atskirus kandidatus. Bandytas suderinti šias dvi sistemas, kai galima balsuoti ir už sąrašą, ir už atskirus kandidatus, vadinamas mišria rinkimų sistema. Demokratinų rinkimų sistemų įvairovė pasaulyje iš tiesų yra didelė³, o mišrios sistemos yra vienos iš sudėtingesnių.

Mišrių rinkimų sistemų populiarumas ėmė didėti praėjusio amžiaus pabaigoje, kai, griuvus Sovietų Sąjungai ir visam komunistiniam blokui, naujai demokratinėmis tapusios šalys dažnu atveju pasirinko mišrią rinkimų sistemą. Tokio pasirinkimo logika būdavo gana paprasta – kadangi kitos dvi („grynosios“) sistemos turi įvairių trūkumų, reikia sukonstruoti mišrią sistemą, kuri perimtų jų gerąsias savybes⁴. Lietuva šiuo požiūriu buvo gana tipinis rinkimų sistemų inžinerijos atvejis.

Nesivieliant į išsamią diskusiją apie mišrių rinkimų sistemų įvairovę reikėtų pasakyti, kad Lietuvos rinkimų sistema įvardijama mišria paralelia⁵, kur mažoritarinis ir proporcinis elementas tarpusavyje yra nepriklausomi (priešingai nei mišriose mažoritarinėse sistemo-

2 Sartori G., *Comparative Constitutional Engineering: An Inquiry into Structures, Incentives and Outcomes*, London: MacMillan Press, 1997.

3 Žr. apžvalgą Bormann N.-C., Golder M., „Democratic Electoral Systems around the World, 1946–2011“, *Electoral Studies* 32 (2), 2013, p. 360–369.

4 Shugart M., Wattenberg M. P., eds., *Mixed-member Electoral Systems. The Best of Both Worlds?* Oxford: Oxford University Press, 2001.

5 Krupavičius A., Pogorelis R., „Rinkimų sistema ir rinkimai“, Krupavičius A., Lukošaitis A. (sud.), *Lietuvos politinė sistema: sąranga ir raida*, Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2004, p. 243–296; Ferrara F., Herron E. S., Nishikawa M., *Mixed Electoral Systems: Contamination and its Consequences*, New York: Palgrave Macmillan, 2005.

se, kuriose tie du elementai yra susiję balsų vertimo į vietas parlamente etape). Kaip žinoma, pusė Lietuvos parlamento narių renkami 71 vienmandatėje apygardoje, o kita pusė (70) – visą šalį apimančioje vienoje daugiamandatėje apygardoje. Tačiau nuo balsavimo rezultatų vienmandatėse apygardose niekaip nepriklauso vietų paskirstymas daugiamandatėje apygardoje, ir atvirkščiai. Pasaulyje esama nemažai šalių (tarp jų yra ir tokios šalys kaip Japonija, Taivanas ar Pietų Korėja), kurios mišrią paralelių sistemą naudojo ar tebenaudoja organizuodamos savo rinkimus.

Kuo gi įdomios (ar net išskirtinės?) mišrios rinkimų sistemos politikos mokslų požiūriu? Teigiama, kad mišrios sistemos gali suderinti esminius mažoritarinių (pasirinkimo paprastumą, teritorinį atstovavimą, tiesioginę konkrečių politikų atskaitomybę rinkėjams, vienos partijos pagrindu sudaromų vyriausybių stabilumą) ir proporcinių (didesnį mandatų paskirstymo proporcingumą, rinkėjų atstovavimą programiniu principu, stiprią partinę sistemą, konsensuso ir derybinių institucijų įsitvirtinimą) sistemų pranašumus⁶. Kita vertus, yra ir skeptikų, kurie teigia, kad mišrios rinkimų sistemos perims blogiasias „motininių“ sistemų savybes (pavyzdžiui, partinės sistemos fragmentaciją⁷). Tiesa, vienas dalykas yra gana akivaizdus – teoriškai mišri rinkimų sistema praplečia rinkėjų galimybes rinktis. Pavyzdžiui, Lietuvoje piliečiai Seimo rinkimuose turi du balsus – vieną atiduoda už kandidatų sąrašą, kitą – už konkretų kandidatą. Esant tokiai sistemai, paprastai atsiranda reiškiny, vadinamas padalytu balsavimu (angl. *split-ticket voting*), kai daugiamandatėje apygardoje tas pats rinkėjas gali balsuoti už vienos partijos sąrašą, o vienmandatėje – už kitos partijos iškeltą kandidatą. Šio straipsnio tikslas – išnagrinėti padalyto balsavimo Lietuvos Seimo rinkimuose raišką ir efektus, kuriuos jis sukelia elgsenai per rinkimus. Empiriniam tyrimui pasitelkiami 2012 ir 2016 m. apklausų po rinkimų duomenys bei 1996–2016 m.

⁶ Krupavičius, Pogorelis, 2004, p. 250.

⁷ Sartori, 1997, p. 73–75.

Seimo rinkimų rezultatai, agreguoti apygardų lygiu. Toliau straipsnyje aptariamas padalyto balsavimo reiškinys, jo iškilimo sąlygos ir priežastys; taip pat pristatomi padalyto balsavimo raiškos nustatymo metodai. Paskutinėje straipsnio dalyje aptariami empirinio tyrimo rezultatai ir pateikiamos išvados.

1. Mišrios rinkimų sistemos ir padalytas balsavimas

Nors gali atrodyti, kad mišrios rinkimų sistemos automatiškai generuoja padalytą balsavimą, šis reiškinys egzistuoja ir ne mišriose rinkimų sistemose. Didelė dalis padalyto balsavimo tyrimų yra atlikta JAV, kur vyrauja mažoritarinės rinkimų institucijos. Šiuo atveju mokslininkai išskiria vertikalųjį ir horizontalųjį padalytą balsavimą⁸. Vertikalusis padalytas balsavimas yra situacija, kai rinkėjas savo balsą atiduoda skirtingoms politinėms jėgoms atstovaujantiems kandidatams (jų sąrašams) skirtingo lygmens (vietos, nacionaliniuose, prezidento, Europos Parlamento ir pan.) rinkimuose. Pavyzdžiui, Lietuvoje rinkėjas gali balsuoti už vienos partijos sąrašą Seimo rinkimų daugiamandatėje apygardoje, o Europos Parlamento rinkimuose balsuoti jau už kitos partijos sąrašą. Horizontalusis padalytas balsavimas atspindi situaciją, kai balsas „padalijamas“ renkant tos pačios atstovaujamosios institucijos narius ir būdingiausias mišrioms rinkimų sistemoms.

Skirtingose rinkimų sistemose ir rinkimų situacijose padalytas balsavimas atspindi šiek tiek kitokius dalykus ir kyla dėl skirtingų priežasčių. Nagrinėdama padalytą balsavimą mišriose rinkimų sistemose, Carolina Plescia įvardijo keletą jo kilimo priežasčių⁹:

1) Rinkėjai pasižymi skirtingais partijų ir kandidatų prioritetais.

Šiuo atveju, kadangi balsavimas vienmandatėse apygardose

⁸ Plescia C., *Split-Ticket Voting in Mixed-Member Electoral Systems: A Theoretical and Methodological Investigation*, Colchester: ECPR Press, 2016.

⁹ Ten pat, p. 15–20.

vyksta teritoriniu pagrindu, ima vyrauti vietinės (o ne nacionalinės) politikos prioritetai. Be to, kai kurie kandidatai atrodo esą tiesiog kompetentingesni, sėkmingai dirbo praėjusioje kadencijoje ir turi tam tikrą administracinį pranašumą (angl. *incumbency effect*), gerai žinomi iš anksčiau nuveiktų ne politinės sferos darbų ar pan. Taigi gana natūraliai rinkėjas gali paskirstyti savo balsus skirtingoms partijoms atstovaujantiems kandidatams ir jų sąrašams¹⁰. Pavyzdžiui, balsuoti už vienos partijos sąrašą besivadovaudamas ideologiniais prioritetais, o vienmandatėje apygardoje pasirinkti kitos partijos iškeltą kandidatą, kuris ilgą laiką (jo požiūriu sėkmingai) dirba toje apygardoje. Žinoma, toks balsų padalijimas atspindi silpną partinę tapatybę. Kita vertus, jis leidžia politikoje sėkmingai dalyvauti nepartiniam kandidatams.

- 2) Rinkėjai balsuoja strategiškai tam, kad „neiššvaistytų balso“ arba „užtikrintų balsus“ tam tikroms koalicijoms¹¹. Apskritai, strateginis (arba taktinis) balsavimas yra viena iš labiausiai plėtojama temų elgsenos per rinkimus tyrimuose¹². Jo esmė – rinkėjas balsuoja ne už sau artimiausią (labiausiai patinkančią) partijos sąrašą ar kandidatą, o už kitą artimos partijos sąrašą ar kandidatą („antrą geriausią“) tam, kad nelaimėtų jam nepatinkančios partijos kandidatas ar sąrašas. Mišrioje rinkimų sistemoje strateginis balsavimas pasireiškia tradicine savo forma, kai rinkėjas, nenorėdamas balsuoti vienmandatėje apy-

¹⁰ Burden B. C., „Candidate-Driven Ticket Splitting in the 2000 Japanese Elections“, *Electoral Studies* 28 (1), 2009, p. 33–40.

¹¹ Taip pat žr. Gschwend T., „Ticket-Splitting and Strategic Voting under Mixed Electoral Rules: Evidence from Germany“, *European Journal of Political Research* 46 (1), 2007, p. 1–23.

¹² Žr., pavyzdžiui: Heath A., Evans G., „Tactical Voting: Concepts, Measurement and Findings“, *British Journal of Political Science* 24 (4), 1994, p. 557–561; Cox G. W., *Making Votes Count: Strategic Coordination in the World's Electoral Systems*, Cambridge: Cambridge University Press, 1997; Riera P., *Tactical Voting*, Oxford Handbooks Online, 2016, <<http://dx.doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199935307.013.55>>.

gardoje už jam artimiausios mažos partijos iškeltą kandidatą (nes jis turi mažai šansų laimėti), pasirenka balsuoti už didesnės (ne tokios artimos) partijos kandidatą, kurio šansai laimėti yra kur kas didesni (taigi šansai, kad nelaimės nepatinkančios partijos kandidatas, taip pat yra gerokai didesni). Tai vadinamasis „neiššvaistyto balso“ strateginis balsavimas. Kita vertus, pastaruoju metu plėtojama ir kita strateginio balsavimo mišrioje rinkimų sistemoje samprata – „koalicijos arba rinkimų slenksčio peržengimo užtikrinimo“¹³. Ji remiasi rinkėjų balsavimo dėsningumais, aptiktais Vokietijos rinkimuose, kai daugiamandatėje apygardoje didelės partijos simpatikai renkasi balsuoti už mažesnės, tačiau po rinkimų bendroje koalicijoje su ta didele partija, tikėtina, dirbsiančios partijos sąrašą. Esminė sąlyga tokiam balsavimui pasireikšti yra pakankamai geros rinkėjų žinios apie šalies partinę sistemą ir nusistovėjusias koalicijų sudarymo praktikas šalyje. Apskritai, strateginis balsavimas yra „reiklus“ rinkėjų atžvilgiu, nes daro prielaidą, kad jie gerai išmano politinę sistemą ir joje vykstančius procesus. Tačiau tyrimai rodo, kad žmonės menkai domisi politika, o jų politinis išprusimas labai varijuoja. Todėl, ypač jaunose demokratijose, strateginiam balsavimui pasireikšti galimybių nedaug, nes koalicijų sudarymo praktikos nėra nusistovėjusios, rinkimuose dalyvauja santykinai daug naujų partijų ir pan.¹⁴

- 3) Kompensacinėse mišrioje sistemoje mažų partijų rinkėjai nebijo balsuoti už didelių, tačiau mažiau patinkančių partijų kandidatus vienmandatėse apygardose, nes žino, kad dėl kompensacinių mechanizmų (skirstant vietas parlamente pagal rinkimų rezultatus) jiems patinkančios partijos nepraras balsų.

¹³ Taip pat žr. Gschwend, 2007.

¹⁴ Moser R. G., Schneider E., „Strategic Ticket Splitting and the Personal Vote in Mixed-Member Electoral Systems“, *Legislative Studies Quarterly* 30 (2), 2005, p. 259–276; Moser R. G., Schneider E., „Strategic Voting in Established and New Democracies: Ticket Splitting in Mixed-Member Electoral Systems“, *Electoral Studies* 28 (1), 2009, p. 51–61.

- 4) Priverstinis balso padalijimas, kai labiausiai patinkanti (artimiausia) partija neiškelia kandidato vienmandatėje apygardoje. Taip gali atsitikti dėl įvairių priežasčių, iš kurių trys pagrindinės: a) partija yra nedidelė, o jos organizacinė struktūra silpna, todėl neapima visų apygardų, b) partija yra regioninė, todėl nešvaisto išteklių keldama kandidatus visose apygardose, c) prieš rinkimus sudarytoje koalicijoje dėl kandidatų kėlimo koordinacijos būtent toje apygardoje iškeltas kitos partijos kandidatas, kuris nėra artimas rinkėjui.

Panašiai, apibendrinami padalyto balsavimo priežastis mišriose rinkimų sistemose, Thomasas Gschwendas ir Henkas van der Kolkas pažymėjo, kad yra du pagrindiniai sąlygojantys veiksniai: pasiūlos ir paklausos¹⁵. Pasiūlą daugiausia lemia partijų ir kandidatų strategijos: a) kelti kandidatą konkrečioje vienmandatėje apygardoje ar nekelti; b) iškeltas kandidatas laikysis labiau personalizuotos rinkimų kampanijos strategijos ar savo kampaniją grįs partijos rinkimų strategija. Paklausą veikia rinkėjų prioritetai ir strategijos: a) atskirų kandidatų patrauklumas; b) taktiniai išskaičiavimai; c) menka rinkėjų politinė kompetencija (ir apskritai atsitiktinumai). Šie autoriai taip pat bandė paaiškinti, kodėl pasiūlos ir paklausos mechanizmai gali veikti konkrečiose situacijose. Taigi, jų nuomone, partijų sprendimą kelti kandidatus vienmandatėse apygardose lemia: a) tikėtinas „užkrečiamumo“ efektas (apygardoje iškeltas kandidatas didins partijos žinomumą (vykdydamas vietinę rinkimų kampaniją) ir pridės balsų daugiamandatėje apygardoje); b) finansinės ir organizacinės galimybės; c) rinkimų koalicijos. Kandidatų sprendimą, kokią rinkimų kampanijos strategiją pasirinkti, daugiausia sąlygoja: a) nominacijos procedūros; b) dvigubo (ir sąraše, ir vienmandatėje apygardoje) kandidatavimo galimybės; 3) galimybės kelti nepriklausomus kandidatus;

¹⁵ Gschwend T., van der Kolk H., „Split Ticket Voting in Mixed Member Proportional Systems: The Hypothetical Case of The Netherlands“, *Acta Politica* 41 (2), 2006, p. 163–179.

d) atviri partijų sąrašai, leidžiantys reitinguoti kandidatus. Galų gale, rinkėjų sprendimams didžiausią įtaką daro: a) partinės tapatybės stiprumas; b) kandidatų kiekis ir pasirinkimo galimybės; c) bendros politinės žinios ir išprusimas; d) specifinės žinios apie konkurencinę situaciją vienmandatėje apygardoje (pavyzdžiui, žinios apie kandidatų galimybes laimėti ar jų koalicinius prioritetus).

Apibendrinant galima teigti, kad mišriose rinkimų sistemose kelių balsų atidavimo renkant tą pačią atstovaujамąją instituciją galimybės gali išryškinti įvairiausias balsavimo pasirinkimų tendencijas. Šie pasirinkimai savo ruožtu gali lemti vienokią ar kitokią demokratijos būklę šalyje. Pavyzdžiui, Lotynų Amerikos šalyse vertikalus balsų padalijimas dažnai sąlygoja silpnas partines tapatybes, kurios nėra susietos su socialinėmis ekonominėmis pozicijomis, partinę fragmentaciją, personalizuotą politiką ir vyriausybių nestabilumą¹⁶. Šios išvados dažnai taikomos ir kalbant apie horizontalaus padalyto balsavimo efektus Rytų ir Vidurio Europos šalyse, turinčiose mišrias rinkimų sistemas¹⁷. Kita vertus, yra ir tokių pavyzdžių, kai mišri rinkimų sistema, pasireiškus padalytam balsavimui, lemia mažesnę efektyvių partijų skaičių¹⁸. Tai iš dalies parodė ir praėję Seimo rinkimai, kai vienmandatėse apygardose nebuvo išrinkta daug skirtinoms partijoms atstovaujančių kandidatų. Kita vertus, mažoritarinis elementas turėjo svarią įtaką nulemiant bendrą rinkimų nugalėtoją, kuris suformavo vyriausybę su savo premjeru. Taigi atrodo, kad Lietuvoje be stiprių kandidatų partijoms darosi vis sunkiau laimėti rinkimus, o rinkėjai gana plačiai naudojami padalyto balsavimo galimybėmis.

Būtent šis klausimas yra pagrindinis šio straipsnio akcentas: padalyto balsavimo raiška, mastas ir pobūdis. Vienas iš klausimų, į ku-

¹⁶ Ames B., Baker A., Renno L. R., „Split-ticket Voting as the Rule: Voters and Permanent Divided Government in Brazil“, *Electoral Studies* 28 (1), 2009, p. 8–20.

¹⁷ Moser, Schneider, 2009.

¹⁸ Kostadinova T., „Do Mixed Electoral Systems Matter? A Cross-national Analysis of their Effects in Eastern Europe“, *Electoral Studies* 21 (1), 2002, p. 23–34.

riuos leidžia atsakyti padalyto balsavimo raiškos ir masto tyrimai, – kiek Lietuvos rinkėjų elgseną lemia partinė tapatybė. Jei paaiškėtų, kad padalytas balsavimas nėra masiškas reiškinys, o rinkėjai ir vienmandatėje, ir daugiamandatėje apygardoje daugiausia balsuoja už tą pačią partiją, galėtume, turėdami tam tikrą pagrindą, preliminariai teigti, kad partinės tapatybės Lietuvoje gana stiprios¹⁹. Kita vertus, svarbus ir padalyto balsavimo pobūdis, kuris parodo ne tik partinės tapatybės stiprumą, bet ir ideologinių orientacijų poveikį. Šiuo atveju svarbu žiūrėti ne tik į ištikimus vienai partijai rinkėjus, bet ir į padalyto balsavimo tendencijas, t. y. kai rinkėjai „dalija“ savo balsą skirtingoms partijoms, ar ta kita partija yra ideologiškai artima, ir ar galime kalbėti apie „koalicinį“ balsavimo pobūdį²⁰. Jei rastume, kad padalytas balsavimas yra struktūruotas ideologinių ar koalicionių išskaičiavimų, galėtume pagrįstai teigti, kad Lietuvos rinkėjų elgseną lemia ideologinės orientacijos ir partinės tapatybės.

2. Padalyto balsavimo tyrimo metodai

Padalyto balsavimo empiriniai tyrimai yra dviejų pagrindinių tipų: dirbama su individualaus lygmens duomenimis (dažniausiai surinktais per apklausas) arba agreguotais rinkimų rezultatų duomenimis²¹. Abiejų tipų tyrimai turi savų pranašumų ir trūkumų. Pagrindinė apklausų duomenų stiprybė yra ta, kad matome atskirų individų pasirinkimus, t. y. kaip konkrečiai buvo balsuojama vienmandatėje ir daugiamandatėje apygardoje. Taip pat galime nustatyti padalyto balsavimo priežastis, tiesiog paklausdami respondentų. Taigi individualaus

¹⁹ Žinoma, šiam teiginiui tvirtai pagrįsti reikėtų ilgalaikio (ir individualaus lygmens) tyrimo, nes partinė tapatybė atsiskleidžia tik per tam tikrą laiką, taigi tik nuolatinis balsavimas už tą pačią partiją ir jos kandidatus gali būti pagrindas įrodinėti partinės tapatybės stiprumą ar silpnumą (už šią išlygą autorius dėkoja straipsnio recenzentams).

²⁰ Duch R. M., May J., Armstrong II D. A., „Coalition-directed Voting in Multiparty Democracies“, *The American Political Science Review* 104 (4), 2010, p. 698–719.

²¹ Plescia, 2016.

lygmens duomenys leidžia kalbėti apie padalyto balsavimo paskatas. Kita vertus, šie duomenys tik su didelėmis išlygomis tinkami padalyto balsavimo mastui analizuoti. Pagrindinė to priežastis – nedidelės respondentų imtys, kurios niekaip nereprezentuoja balsavimo tendencijų vienmandatėse apygardose. Ir nors apklausose po rinkimų bandoma didinti imtis, jos vis tiek yra per mažos norint kalbėti apie balsavimą (ypač padalytą) atskiruose teritoriniuose vienetuose.

Agreguoti rinkimų rezultatų duomenys, žinoma, šios problemos neturi, t. y. rezultatai parodo balsavimo tendencijas visose vienmandatėse apygardose ir jų pagrindu galima atlikti ne tik nacionalinius, bet ir atskiroms teritorijoms būdingo elgesio per rinkimus tyrimus. Kita vertus, agreguoti duomenys neleidžia tiesiogiai kalbėti apie individualaus lygmens procesus, nes gresia pavojus padaryti aplinkinę klaidą (angl. *ecological fallacy*)²². Juo labiau remiantis šiais duomenimis neįmanoma kalbėti apie žmonių paskatas rinktis padalytą balsavimą. Kita vertus, kadangi šio straipsnio tikslas nėra aiškintis padalyto balsavimo Lietuvoje priežastis, o pirmiausia išsiaiškinti jo mastą ir pobūdį, tai susiduriame su situacija, kad tam nėra vieno geriausio ar optimalaus metodo – individualaus lygmens duomenų imtys yra santykinai mažos, o agreguoti duomenys graso aplinkine klaida. Todėl padalyto balsavimo analizė yra komplikauta, o jos rezultatai niekada nėra visiškai tikslūs (išskyrus situacijas, kai rinkimų rezultatuose galima matyti individualaus lygmens pasirinkimus).

Taigi šiame straipsnyje padalyto balsavimo mastui ir pobūdžiui Lietuvos Seimo rinkimuose nustatyti naudojami tiek individualaus lygmens, tiek agreguoti duomenys, keliant prielaidą, kad bendras vaizdas geriau susidaro, kai į reiškinį žvelgiama per įvairias prizmes ir iš įvairių taškų. Straipsnyje naudojami individualaus lygmens duomenys paimti iš 2012 ir 2016 m. apklausų po rinkimų. Abiem atvejais tyrimo imtis sudarė 1 500 respondentų, o apklausos vykdytos iš karto

²² Robinson W. S., „Ecological Correlations and the Behavior of Individuals“, *American Sociological Review* 15 (3), 1950, p. 351–357.

po Seimo rinkimų antrų turų. Šių duomenų analizei taikyti aprašomosios statistikos metodai. Apygardų lygmeniu agreguoti duomenys paimiti iš oficialios Lietuvos Respublikos Vyriausiosios rinkimų komisijos interneto svetainės²³. Kaip minėta, šių duomenų analizė, siekiant išsiaiškinti padalyto balsavimo mastą ir pobūdį, yra itin sudėtingas uždavinys, nes viešai prieinami yra tik duomenys apie bendrus už partijų sąrašus ir kandidatus balsavusių rinkėjų skaičius. Taigi, norint nustatyti, kiek rinkėjų „padalijo“ savo balsus ir kam, reikėjo taikyti sudėtingus statistinius metodus.

Šių metodų plėtojimas turi ilgą ir seną tradiciją, nes bandymai nustatyti individualaus lygmens elgseną pagal agreguotus duomenis (vadinamoji aplinkinė inferencija, angl. *ecological inference*) buvo ir tebėra svarbi demografijos, istorijos, sociologijos ir politikos mokslų tyrimų kryptis. Didelį postūmį aplinkinę inferenciją taikyti politikos tyrimuose davė Gary Kingo (1997) išleista monografija „Aplinkinės inferencijos problemos sprendimas“²⁴. Vis dėlto tai nebuvo tikrasis ar vienintelis galimas aplinkinės inferencijos problemos sprendimas, nes tokio paprasčiausiai negali būti²⁵. Problema yra ta, kad aplinkinė inferencija bando nuspėti individualaus lygmens elgseną pasikliaudama statistiniais dėsniais ir prielaidomis. Taigi, jei šie dėsniai ir prielaidos yra klaidingi, aplinkinė inferencija veda prie aplinkinės klaidos. Kita vertus, aplinkinė inferencija nėra tik gryna spekuliacija, nes agreguoti duomenys nurodo tam tikras ribas, kuriose gali būti atliekami spėjimai remiantis statistiniais dėsniais ir prielaidomis²⁶.

²³ Žr. <www.vrk.lt>. Už duomenų surinkimą ir pirminį apdorojimą autorius dėkoja Adelei Vaiginytei. Apdoroti duomenys laisvai prieinami specialiai rinkimų duomenims saugoti ir vaizduoti skirtoje svetainėje: www.rinkimurezultatai.lt.

²⁴ King G., *A Solution to the Ecological Inference Problem: Reconstructing Individual Behavior from Aggregate Data*, Princeton: Princeton University Press, 1997.

²⁵ Tam Cho W. K., Gaines B. J., „The Limits of Ecological Inference: The Case of Split-Ticket Voting“, *American Journal of Political Science* 48 (1), 2004, p. 152–171.

²⁶ Duncan O. D., Davis B., „An Alternative to Ecological Correlation“, *American Sociological Review* 18 (6), 1953, p. 665–666.

1 lentelėje pavaizduotas paprasčiausias aplinkinės inferencijos uždavinys (dar vadinamas 2×2 uždaviniu), kai vienmandatėje ir daugiamandatėje apygardoje dalyvauja tik dvi partijos (P_1 ir P_2). Iš rinkimų rezultatų žinome tik penkis skaičius: kiek partija P_1 gavo balsų vienmandatėje apygardoje (iš viso VMA P_1), kiek partija P_2 gavo balsų vienmandatėje apygardoje (iš viso VMA P_2), kiek partija P_1 gavo balsų daugiamandatėje apygardoje (iš viso DMA P_1), kiek partija P_2 gavo balsų daugiamandatėje apygardoje (iš viso DMA P_2) ir kiek iš viso buvo rinkėjų, atidavusių savo balsą už kurią nors iš dviejų partijų (iš viso VMA/DMA). Mūsų tikslas – sužinoti, kiek abi partijos turėjo lojalių rinkėjų (langeliai $X_{P_1P_1}$ ir $X_{P_2P_2}$), ir kokia dalis rinkėjų „padalijo“ savo balsą (langeliai $X_{P_1P_2}$ ir $X_{P_2P_1}$). Taigi mums žinomi skaičiai nustato tam tikras ribas, kuriose gali būti mus iš tikrųjų dominantys dydžiai. Be to, reikia nepamiršti, kad visą šią informaciją apie ribas turime iš daugelio apygardų (Lietuvoje maksimalus apygardų kiekis – 71, o jei analizuotume apylinkių duomenis – net apie pora tūkstančių), o tai dar palengvina prognozavimo uždavinį. Taigi, reziumuojant, aplinkinės inferencijos uždavinys – atsižvelgiant į deterministines ribas, kurių negali peržengti prognozuojami įverčiai, nustatyti vidinių kryžminės lentelės langelių reikšmes. Būtent čia pasitelkiamos statistinės prielaidos, numatančios galimas tų langelių reikšmių skirstinių formas.

1 lentelė. *Aplinkinės inferencijos 2×2 lentelėje uždavinys*

	VMA P_1	VMA P_2	
DMA P_1	$X_{P_1P_1}$	$X_{P_2P_1}$	Iš viso DMA P_1
DMA P_2	$X_{P_1P_2}$	$X_{P_2P_2}$	Iš viso DMA P_2
	Iš viso VMA P_1	Iš viso VMA P_2	Iš viso VMA/DMA

Pastabos: VMA – vienmandatė apygarda; DMA – daugiamandatė apygarda.

Pirmasis pasiūlytas variantas²⁷ darė paprastą prielaidą, kad tų skirstinų forma atitinka Gausso (normalųjį) skirstinį. Tačiau ne kartą buvo parodyta, kad tokia prielaida yra menkai pagrįsta, todėl buvo siūlomi kiti variantai. Pastaruoju metu išplitus Bajeso modeliavimui, jo principai buvo pritaikyti ir sprendžiant aplinkinės inferencijos uždavinius. Atlikus empirinius ir simuliacinius tyrimus paaiškėjo, kad sprendžiant paprasčiausią 2×2 lentelės uždavinį geri rezultatai pasiekiami taikant Gary Kingo, Ori Roseno ir Martino A. Tannerio²⁸, Jono Wakefeldo²⁹ ir kitus Bajeso modeliavimu grįstus modelius. Kita vertus, sudėtingesnio uždavinio (vadinamo $R \times C$, kuriame tirama lentelė turi daugiau nei dvi eilutes ir / arba daugiau nei du stulpelius) optimalūs sprendiniai vis dar kuriami, o jų simuliacinės ir empirinės studijos pateikia kartais prieštarigus rezultatus. Šiame straipsnyje bus naudojamas vienas paprasčiausių, tačiau empiriniais tyrimais validuotas³⁰, Sørenso R. Thomseno pasiūlytas³¹ ir Won-ho Parko patobulintas³² bei $R \times C$ lentelių atvejui išplėstas aplinkinės inferencijos įvertinys³³. Jam skaičiuoti naudota

²⁷ Goodman L. A., „Ecological Regressions and Behavior of Individuals“, *American Sociological Review* 18 (6), 1953, p. 663–664; Goodman L. A., „Some Alternatives to Ecological Correlation“, *American Journal of Sociology* 64 (6), 1959, p. 610–625.

²⁸ King G., Rosen O., Tanner M. A., „Binomial-beta Hierarchical Models for Ecological Inference“, *Sociological Methods & Research* 28 (1), 1999, p. 61–90.

²⁹ Wakefield J., „Ecological Inference for 2×2 Tables (with Discussion)“, *Journal of Royal Statistical Society, Series A*, 167 (3), 2004, p. 385–445.

³⁰ Park W.-H., *Ecological Inference and Aggregate Analysis of Elections*, The University of Michigan Doctoral Dissertation, 2008, <<http://hdl.handle.net/2027.42/58525>>; Park W.-H., Hanmer M. J., Biggers D. R., „Ecological Inference under Unfavorable Conditions: Straight and Split-ticket Voting in Diverse Settings and Small Samples“, *Electoral Studies* 36, 2014, p. 192–203.

³¹ Thomsen S. R., *Danish Elections 1920–79: A Logit Approach to Ecological Analysis and Inference*, Aarhus: Politica, 1987.

³² Park, 2008.

³³ Kitomis geromis alternatyvomis gali būti laikomi Rosen O. et al., „Bayesian and Frequentist Inference for Ecological Inference: The $R \times C$ Case“, *Statistica Neerlandica* 55 (2), 2001, p. 134–156 bei Greiner D. J., Quinn K. M., „ $R \times C$ Ecological Inference: Bounds, Correlations, Flexibility, and Transparency of Assumptions“, *Journal*

Stata paprogramė, kurią savo interneto svetainėje³⁴ pateikia jau minėtas Parkas.

3. Padalyto balsavimo mastas ir pobūdis Seimo rinkimuose: ką rodo 2012 ir 2016 m. apklausų po rinkimų duomenys?

Šiame skyrelyje bandysime nustatyti padalyto balsavimo mastą ir pobūdį Lietuvos Seimo rinkimuose naudodami apklausų po rinkimų, atliktų 2012 ir 2016 m., duomenis. Kai kurie autoriai, remdamiesi labai apibendrinta rinkimų rezultatų analize, teigia³⁵, kad Lietuvos mišri rinkimų sistema pasižymi gana dideliu balsavimo nuoseklumu, t. y. didžioji dauguma rinkėjų ir vienmandatėse, ir daugiamandatėse apygardose balsuoja už tos pačios partijos (koalicijos) sąrašą ir iškeltą kandidatą. 2 ir 3 lentelėje pateikiami duomenys iš dalies tai patvirtina – daugiausia atsakymų koncentruojasi ties diagonale. Kitaip tariant, didžioji dalis rinkėjų deklaruoja, kad tiek vienmandatėje, tiek daugiamandatėje apygardoje balsavo už tos pačios partijos remiamą kandidatą ir sąrašą. Toks balsavimo pobūdis turėtų reikšti gana stiprias ir įsitvirtinusias partines tapatybes, nors dažniausiai Lietuvos rinkimų tyrimuose nustatomi priešingi dalykai³⁶.

Tačiau pažvelgę atidžiau, pastebėtume kiek kitokias tendencijas. 2012 m. apklausos po rinkimų rezultatai rodo (žr. 2 lentelę), kad tik TS-LKD ir DP³⁷ galėjo pasigirti mažu padalyto balsavimo atveju

of Royal Statistical Society, Series A, 172 (1), 2009, p. 67–81 Bajeso modeliavimu pagrįsti aplinkinės inferencijos modeliai.

³⁴ Žr. <<http://cpc.snu.ac.kr/computing/stata>>, 2017 10 03.

³⁵ Pavyzdžiui, Jurkynas M., „The Parliamentary Election in Lithuania, October 2008“, *Electoral Studies* 28 (2), 2009, p. 332; Ramonaitė A., „Kaip žmonės renkasi, už ką balsuoti? Pasirinkimo logika ir partinė tapatybė“, Ramonaitė A. (red.), *Kaip renkasi Lietuvos rinkėjai? Idėjos, interesai ir įvaidžiai politikoje*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2014, p. 48.

³⁶ Ramonaitė, 2014, p. 55.

³⁷ Į analizę įtrauktos tik partijos, peržengusios 5 % rinkimų slenkstį daugiamandatėje apygardoje.

skaičiumi (atitinkamai tik apie 16 ir 20 % visų už šių partijų kandidatus ar sąrašus balsavusių respondentų pasirinko kokį nors padalyto balsavimo variantą). Kitų pagrindinių partijų atveju „lojalių“ balsuotojų, kurie nepadalijo savo balsų vienmandatėje ir daugiamentatėje apygardoje, skaičius svyravo nuo 56 iki 77 %. Mažiausiai „lojalių“ balsuotojų turėjo „Drąsos kelias“ (apie 56 %)³⁸. Taigi 2012 m. Seimo rinkimuose padalyto balsavimo mastai buvo tikrai nemaži.

2 lentelė. *Padalyto balsavimo tarp pagrindinių partijų tendencijos 2012 m. Seimo rinkimų I ture (2012 m. apklausos po rinkimų duomenys)*

Vienmandatėje apygardoje balsavo už	Daugiamandatėje apygardoje balsavo už									
	LSDP	DP	TT	LRLS	TS-LKD	DK	LLRA	Kitą sąrašą	Sugadino biuletenį	NN
LSDP	225	7	3	2	1	2	1	4	1	3
DP	10	180	4	1	0	0	1	4	1	2
TT	3	1	75	2	0	0	0	0	0	0
LRLS	1	1	1	51	0	1	0	1	0	0
TS-LKD	0	3	0	2	102	2	0	1	1	1
DK	0	0	2	1	0	23	0	0	2	0
LLRA	0	0	0	0	0	0	24	0	0	0
Kitą kandidatą	7	1	1	5	1	0	0	50	1	1
Neprikl. kandidatą	7	3	2	1	7	1	1	2	0	3
Sugadino biuletenį	4	2	1	0	0	0	0	1	13	0
Nebalsavo	14	7	2	7	2	7	5	5	4	2
NN	5	3	0	1	0	2	2	2	2	33

Pastabos: LSDP – Lietuvos socialdemokratų partija; DP – Darbo partija; TT – partija „Tvarka ir teisingumas“; LRLS – Lietuvos Respublikos liberalų sąjūdis; TS-LKD – Tėvynės sąjunga-Lietuvos krikščionys demokratai; DK – politinė partija „Drąsos kelias“; LLRA – Lietuvos lenkų rinkimų akcija; NN – nepateiktas tinkamas atsakymas.

³⁸ Jei žiūrėtume į mažesnes partijas, padalyto balsavimo apimtys būtų dar didesnės (pavyzdžiui, LiCS atveju – apie 55 %, o LVŽS – apie 45 %).

Žinoma, apie „Drąsos kelią“ ir LLRA pasakytina, kad tam didelės įtakos turėjo priverstinio padalyto balsavimo situacijos. „Drąsos kelias“ kandidatus iškėlė tik 62 vienmandatėse apygardose, o LLRA – vos 39 tokiose apygardose³⁹. Iš 2 lentelės matyti, kad daugiamandatėje apygardoje už šias partijas balsavę rinkėjai vienmandatėje apygardoje, kai nebuvo jiems artimos partijos kandidato, rinkosi tiesiog nebalsuoti už jokių kandidatų. Apibendrinant galima teigti, kad, remiantis 2012 m. apklausos po rinkimų duomenimis, padalyto balsavimo apimtys tų metų Seimo rinkimuose buvo nemažos, o dažnos partijos atveju sudarė apie 25 ir daugiau procentų visų rinkėjų, balsavusių už tas partijas vienmandatėje ar daugiamandatėje apygardoje.

Panašias tendencijas matome ir analizuodami 2016 m. apklausos po rinkimų rezultatus (žr. 3 lentelę). Vėlgi TS-LKD galėjo pasigirti mažiausiu iš pagrindinių⁴⁰ partijų padalyto balsavimo atvejų skaičiumi (apie 15 %). Kitų pagrindinių partijų atveju „lojalių“ balsuotojų, kurie nepadalijo savo balsų vienmandatėse ir daugiamandatėse apygardose, skaičius svyravo nuo 51 iki 76 % (mažiausiai „lojalių“ rinkėjų turėjo TT). Šiuo atveju šiems skaičiams priverstinio padalyto balso situacijos turėjo mažai įtakos, nes LLRA-KŠS, nors ir iškėlė kandidatus tik 28 vienmandatėse apygardose⁴¹, galėjo pasigirti viena iš didžiausių „lojalių“ rinkėjų dalimi (apie 76 %). Įdomiausia, kad 2016 m. rinkimų laimėtojos LVŽS elektoratas buvo santykinai mažai „lojalus“ (padalytas balsavimas už šią partiją viršijo trečdalį atvejų). Tai turbūt geriausiai paaiškina faktą, kodėl daugiamandatėje apygardoje ši partija balsų skaičiumi nusileido TS-LKD. Taigi ir 2016 m. Seimo rinkimuose padalyto balsavimo mastai buvo gana

³⁹ Kitos pagrindinės partijos iškėlė kandidatus visose arba beveik visose (70) vienmandatėse apygardose.

⁴⁰ Į 2016 m. analizę taip pat įtrauktos tik partijos, peržengusios 5 % rinkimų slenkstį daugiamandatėje apygardoje.

⁴¹ Kitos pagrindinės partijos iškėlė kandidatus visose arba beveik visose (68–70) vienmandatėse apygardose.

dideli. Apibendrinant vėlgi galima teigti, kad, remiantis 2016 m. apklausos po rinkimų duomenimis, padalyto balsavimo apimtys tų metų Seimo rinkimuose buvo nemažos. Padalyto balsavimo mastas buvo didesnis nei 2012 m., nes, nors daugelio partijų atveju vėlgi sudarė apie 20–25 % visų rinkėjų, balsavusių už tas partijas vienmandatėje ar daugiamandatėje apygardoje, keliais svarbiais (TT ir LVŽS) atvejais padalyto balsavimo apimtis galėjo siekti net pusę ar trečdalį balsavimo už tų partijų kandidatus ar sąrašus atveju.

3 lentelė. *Padalyto balsavimo tarp pagrindinių partijų tendencijos 2016 m. Seimo rinkimų I ture (2016 m. apklausos po rinkimų duomenys)*

Vienmandatėje apygardoje balsavo už	Daugiamandatėje apygardoje balsavo už								
	LVŽS	LSDP	TT	TS-LKD	LRLS	LLRA-KŠS	Kita sąrašą	Sugadino biuletenį / Nebalsavo	NN
LVŽS	189	1	0	1	0	0	5	0	0
LSDP	5	124	0	0	2	1	1	0	1
TT	3	6	26	0	0	0	1	0	0
TS-LKD	5	1	1	128	0	0	0	0	0
LRLS	6	2	1	2	62	1	1	0	0
LLRA-KŠS	0	0	0	0	0	32	0	0	0
Kita kandidatą	14	8	1	2	2	0	48	2	1
Neprikl. kandidatą	21	4	2	1	1	3	3	4	3
Nebalsavo	40	14	10	9	5	4	7	0	0
Sugadino biuletenį	6	3	0	0	1	1	3	7	0
NN	30	11	3	9	2	2	13	1	60

Pastabos: LVŽS – Lietuvos valstiečių ir žaliųjų sąjunga; LSDP – Lietuvos socialdemokratų partija; TT – partija „Tvarka ir teisingumas“; TS-LKD – Tėvynės sąjunga-Lietuvos krikščionys demokratai; LRLS – Lietuvos Respublikos liberalų sąjūdis; LLRA-KŠS – Lietuvos lenkų rinkimų akcija-Krikščioniškų šeimų sąjunga; NN – nepateiktas tinkamas atsakymas.

Naudojantis apklausų po rinkimų duomenimis, galima nagrinėti net tik padalyto balsavimo mastą, bet ir pobūdį. 2 lentelėje paryškinti partiniai blokai, kurie, remiantis Ainės Ramonaitės ir Mažvydo

Jastramskio atlikta partijų patikimo / nepatikimo vertinimų 2012 m. apklausoje po rinkimų daugiamačių skalių analize (atspindinčia partijų konkurencinę erdvę), buvo priešinguose poliuose⁴². Kalbant apibendrintai, LSDP, DP ir TT savo „bloko viduje“ pasidalijo 28 balsus, o „už bloko ribų“ nukeliavo 47 balsai (įskaitant nepriklausomus kandidatus, žr. 2 lentelę). Kita partijų grupė (LRLS, TS-LKD ir DK) savo „bloko viduje“ pasidalijo tik 6 balsus, o „už bloko ribų“ persiskirstė net 33 balsai (įskaitant nepriklausomus kandidatus, žr. 2 lentelę). Tokie rezultatai kalba apie tai, kad, remiantis apklausos po rinkimų duomenimis, 2012 m. Seimo rinkimuose padalytas balsavimas menkai atspindėjo Lietuvos pagrindinių partijų konkurencinę erdvę. Padalyto balsavimo atveju pagrindinių partijų sąrašų ar atskirų kandidatų simpatikai gana laisvai rinkosi iš vienmandatėse ir daugiamentatėse apygardose pasiūlyto „menu“. Kiek labiau struktūruotu padalytas balsavimas 2012 m. Seimo rinkimuose galėjo būti laikomas tik LSDP, DP ir TT bloke, nors ir šiuo atveju konkurencinės erdvės priešinkai sulaukdavo balsų arba daugiamentatėje, arba vienmandatėje apygardoje.

Toliau nagrinėdami padalyto balsavimo pobūdį ir, naudodami 2016 m. apklausos po rinkimų duomenis, atlikę Lietuvos partinės konkurencijos erdvės išskyrimo procedūrą, analogišką pateiktai Ramonaitės ir Jastramskio straipsnyje⁴³, sąlygiškai galime įvardyti du priešingus blokus, kuriuos sudarė pagrindinės partijos (nors, apskritai, struktūra buvo sudėtingesnė⁴⁴ nei 2012 m. Seimo rinkimuose):

⁴² Ramonaitė A., Jastramskis M., „Iš ko renkasi rinkėjai? Lietuvos partinės konkurencijos struktūra“, Ramonaitė A. (red.), *Kaip renkasi Lietuvos rinkėjai? Idėjos, interesai ir įvaizdžiai politikoje*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2014, p. 28–44. Tiesa, „Drašos kelio“ poziciją šie autoriai laikė išskirtine.

⁴³ Ten pat.

⁴⁴ 2016 m. daugiamačių skalių sprendinyje galima išskirti tik vieną aiškesnį partijų bloką – partijos „Tvarka ir teisingumas“ ir Darbo partijos – pagal partijų patikimą / nepatikimą rinkėjams. Todėl tolesnis partijų skirstymas į du blokus buvo schematizuotas labiau pagal po rinkimų sudarytas koalicijas. Apskritai, 2016 m. rinkėjai šalia sau patinkančios partijos gana retai matė kitų jiems patinkančių partijų.

LVŽS, LSDP ir TT bei TS-LKD ir LRLS. Žvelgdami į šių blokų rinkėjų balsavimą galime padaryti išvadas, panašias į darytas remiantis 2012 m. apklausos po rinkimų duomenimis, – „blokų viduje“ pasidalijamų balsų skaičius yra gerokai mažesnis nei „už bloko ribų“ nukeliaujančių balsų skaičius (įskaitant nepriklausomus kandidatus, žr. 3 lentelę). Taigi ir 2016 m. padalyto balsavimo atveju pagrindinių partijų sąrašų ar atskirų kandidatų simpatikai gana laisvai rinkosi iš vienmandatėse ir daugiamandatėse apygardose pasiūlyto „menu“. Čia paminėtinas LVŽS atvejis, nes už šią partiją daugiamandatėje apygardoje balsavę rinkėjai itin laisvai rinkosi kitų partijų ar nepriklausomus kandidatus vienmandatėse apygardose (taip apie ketvirtadalį šios partijos simpatikų balsų nukeliavo kitų partijų iškeltiems ar nepriklausomiems kandidatams).

Šio skyrelio pabaigoje reikėtų pažymėti, kad, nagrinėdami padalyto balsavimo pobūdį, akivaizdžiai matome apklausų po rinkimų duomenų trūkumus. Kalbant apie „lojalius“ balsuotojus, apklausų imtyse jų turime santykinai daug (kalbant tik apie pagrindines partijas – 2012 m. nuo 23 iki 225, o 2016 m. nuo 26 iki 189, žr. 2 ir 3 lenteles), o padalyti balsai pasiskirsto labai mažais kiekiais, ypač kalbant apie balsus, kurie „dalijasi“ tarp pagrindinių partijų (2012 m. nuo 1 iki 10, o 2016 m. nuo 1 iki vos 6, žr. 2 ir 3 lenteles). Tokie atvejų skaičiai neleidžia daryti jokių tikslesnių ar griežtesnių išvadų, nes paklaidų dydis būtų tiesiog nepriimtinas. Taigi kitame skyrelyje pabandysime pažiūrėti į padalyto balsavimo masto ir pobūdžio rodiklius naudodami agreguotus rinkimų rezultatų duomenis.

4. Padalyto balsavimo mastas ir pobūdis Seimo rinkimuose: ką rodo 1996–2016 m. agreguotų duomenų aplinkinės inferencijos rezultatai?

Šiame skyrelyje nagrinėjamas padalyto balsavimo mastas ir pobūdis Lietuvos Seimo rinkimuose naudojant agreguotus rinkimų rezultatų duomenis. Kaip minėta, agreguoti duomenys neturi apklausų duo-

menų trūkumų, susijusių su mažomis imtimis. Kita vertus, remiantis šių duomenų analize, sudėtinga daryti tiksliai išvadas apie individualaus lygmens elgseną, nes visada gresia pavojus padaryti aplinkinę klaidą⁴⁵. Kad ir kaip būtų, tokio pobūdžio analizė, naudojama kartu su individualaus lygmens duomenų analize, leidžia tiksliau atskleisti bendras padalyto balsavimo tendencijas. Be to, ji leidžia atlikti padalyto balsavimo analizę net tada, kai individualaus lygmens duomenų iš viso nėra, t. y. istoriniuose tyrimuose. Kai kurie autoriai čia kaip tik ir mato didžiausią šio metodo pranašumą⁴⁶. Būtent todėl šiame skyrelyje analizė neapsiriboja 2012 ir 2016 m. rinkimais ir apima visus Seimo rinkimus nuo 1996 m. Prieš pereinant prie rezultatų analizės norisi dar kartą atkreipti dėmesį, kad agreguotų duomenų analizė atlikta apygardų lygmeniu, o statistinėms išvadoms daryti pasitelktas Thomseno pasiūlytas⁴⁷ ir Parko patobulintas⁴⁸ bei $R \times C$ lentelių atvejui išplėstas aplinkinės inferencijos įvertinys.

4 lentelėje pateikti aplinkinės inferencijos sprendiniai 1996, 2000 ir 2004 m. Seimo rinkimams, į analizę įtraukiant tik pagrindines partijas⁴⁹. Prieš pradėdant aptarti rezultatus, būtina atkreipti dėmesį į keletą svarbių dalykų. Šiuo laikotarpiu net pagrindinės partijos labai retai išskeldavo kandidatus visose (arba beveik visose) vienmandatėse apygardose. Tai susiję ir su partijų organizacinių struktūrų silpnumu ir galbūt su ne iki galo suvokta kandidatų kėlimo svarba kuo didesniame skaičiuje vienmandačių apygardų, kai taip pritraukiami papildomi balsai daugiamandatėje apygardoje. Kad ir kaip būtų, vienmandačių apygardų, kuriose tarpusavyje konkuravo visos pagrindinės partijos, skaičius buvo santykinai nedidelis (2004 m. netgi mažesnė jų dalis nei pusė), o tai leidžia kalbėti tik apie tų partijų padalytą

⁴⁵ Robinson, 1950.

⁴⁶ Pavyzdžiui, Kousser J., „Ecological Inference from Goodman to King“, *Historical Methods* 34 (3), 2001, p. 101–126.

⁴⁷ Thomsen, 1987.

⁴⁸ Park, 2008.

⁴⁹ T. y. peržengusias 5 % rinkimų slenkstį daugiamandatėje apygardoje.

balsavimą būtent tose apygardose. Viena vertus, tai apriboja išvadų apibendrinamumą, o kita vertus, gali sukelti problemų atliekant aplinkinės inferencijos analizę. Pirmuoju atveju belieka apgailestauti, o antruoju atveju yra atlikta empirinių tyrimų, kurie rodo, kad naudojamas aplinkinės inferencijos įvertinys yra atsparus ir santykinai mažose (apimančiose tik 30–100 atvejų) imtyse⁵⁰.

4 lentelė. Padalyto balsavimo tarp pagrindinių partijų mastas ir pobūdis 1996–2004 m. Seimo rinkimuose: aplinkinės inferencijos naudojant Thomseno įvertinį rezultatai

1996 m. Seimo rinkimų I turas (duomenys iš 41 apygardos)							
Daugia- mandatėje apygardoje balsavo už	Vienmandatėje apygardoje balsavo už						Iš viso
	LSDP	TSLK	LDDP	LKDP	LCS	Kitą kan- didatą	
LSDP	17 200	11 613	7 191	4 925	5 842	5 767	52 537
TSLK	12 858	138 181	7 255	27 632	21 719	34 405	242 051
LDDP	5 994	7 994	38 755	9 147	1 883	12 714	76 488
LKDP	1 789	17 125	8 736	38 452	1 751	6 664	74 518
LCS	7 471	23 052	3 435	3 851	33 852	4 926	76 588
Kitą sąrašą	11 328	33 299	17 896	6 899	7 540	162 995	239 956
Iš viso	56 640	231 265	83 269	90 906	72 587	227 471	762 138
2000 m. Seimo rinkimai (duomenys iš 38 apygardų)							
Daugia- mandatėje apygardoje balsavo už	Vienmandatėje apygardoje balsavo už						Iš viso
	TSLK	LLS	NSSL	BSDK	Kitą kan- didatą		
TSLK	33 879	13 901	854	11 871	12 176	72 681	
LLS	11 341	74 421	17 820	4 613	23 350	131 546	
NSSL	1 914	15 681	76 930	10 215	49 650	154 390	
BSDK	34 988	11 967	23 355	109 401	57 302	237 014	
Kitą sąrašą	15 891	3 262	13 982	24 795	121 234	179 164	
Iš viso	98 013	119 232	132 942	160 896	263 712	774 795	

⁵⁰ Park, Hanmer, Biggers, 2014.

2004 m. Seimo rinkimų I turas (duomenys iš 33 apygardų)								
Daugiamandatėje apygardoje balsavo už	Vienmandatėje apygardoje balsavo už							
	VNDS	DP	UDL	TS	UTT	LiCS	Kita kandidatą	Iš viso
VNDS	9 655	11 099	5 130	472	5 355	1 108	2 127	34 945
DP	12 301	70 995	25 124	1 364	12 787	9 955	18 289	150 815
UDL	6 481	17 180	42 501	26 388	6 656	4 525	6 538	110 270
TS	716	2 286	1 520	41 780	59	21 735	24 081	92 177
UTT	7 710	16 124	10 989	608	14 104	4 754	9 957	64 245
LiCS	92	701	244	18 547	15	23 528	16 460	59 587
Kita sąrašą	108	1 046	100	6 914	540	15 003	16 733	40 443
Iš viso	37 063	119 432	85 608	96 073	39 514	80 608	94 184	552 482

Pastabos: LSDP – Lietuvos socialdemokratų partija; TSLK – Tėvynės sąjunga (Lietuvos konservatoriai); LDDP – Lietuvos demokratinė darbo partija; LKDP – Lietuvos krikščionių demokratų partija; LCS – Lietuvos centro sąjunga; LLS – Lietuvos liberalų sąjunga; NSSL – Naujoji sąjunga (socialliberalai); BSDK – A. Brazausko socialdemokratinė koalicija; VNDS – Valstiečių ir Naujosios demokratijos partijų sąjunga; DP – Darbo partija; UDL – A. Brazausko ir A. Paulausko koalicija „Už darbą Lietuvai“; TS – Tėvynės sąjunga (konservatoriai, politiniai kaliniai ir tremtiniai, krikščioniškieji demokratai); UTT – Rolando Pakso koalicija „Už tvarką ir teisingumą“; LiCS – Liberalų ir centro sąjunga.

4 lentelėje pateikti aplinkinės inferencijos rezultatai patvirtina ir papildoma apklausų po rinkimų analizės išvadas. Viena iš jų teigė, kad padalyto balsavimo atveju pagrindinių partijų sąrašų ar atskirų kandidatų simpatikai gana laisvai renkasi iš vienmandatėse ir daugiamandatėse apygardose pasiūlyto „menu“. Kaip matome, 1996–2004 m. rinkimuose rinkėjai taip pat nelabai „ribojo“ savo pasirinkimus balsavimu už ideologiškai ar pagal kitus kriterijus konkurencinėje erdvėje artimas partijas⁵¹. Kita vertus, šie rezultatai atskleidžia, kad tarp partijų rinkėjų „lojaliųjų“ dalis buvo itin maža, o tai

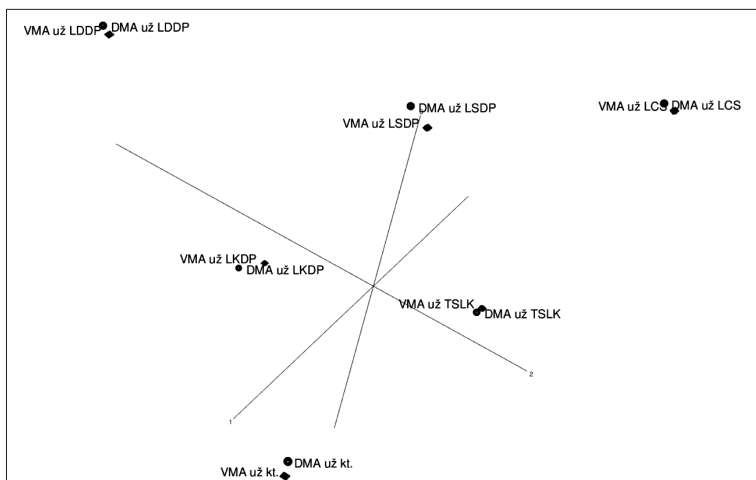
⁵¹ Ramonaitė, Jastramskis, 2014.

iš dalies prieštarauja ankstesnio skyrelio radiniams. Tačiau taip gali būti ir dėl to, kad apklauskos po rinkimų apėmė vėlesnį laikotarpį, kai galbūt labiau nusistovėjo partinės tapatybės.

Nagrindėdami padalytą balsavimą per atskirus rinkimus, galime įžvelgti ir tam tikrų blokinio balsavimo atspindžių. Pavyzdžiui, 1996 m. TSLK simpatikai padalyto balsavimo atvejais labiau buvo linkę balsuoti už LCS ir LKDP atstovus nei už kitų partijų sąrašus ar kandidatus. LCS ir LKDP simpatikai „atsakė“ tuo pačiu ir dažniausiai kandidatų ir sąrašų „menu“ ieškojo TSLK atstovų, jei jau rinkdavosi padalyto balsavimo atvejį. Per šiuos rinkimus LDDP simpatikai neturėjo ryškaus favorito padalyto balsavimo metu, o LSDP dažniausiai rinkosi TSLK kandidatus ar sąrašą. Taigi, remiantis agreguotų duomenų analize, tam tikrų padalyto balsavimo pobūdžio dėsningumą galima įžvelgti jau ankstyvuosiuose rinkimuose, tačiau jie nebuvo itin ryškūs. Jiems geriau atskleisti, ypač laiko perspektyvoje, pasitelkta atitikties analizė⁵², kuri leidžia vizualizuoti kryžminių lentelių duomenis ir parodyti ryšius tarp tokių lentelių eilučių ir stulpelių. Iš 1 pav. matome, kad padalyto ir lojalaus balsavimo trijų dimensijų erdvėje visos partijos yra gerokai nutolusios viena nuo kitos. Taigi balsavimas partijų blokų pagrindu 1996 m. Seimo rinkimuose buvo greičiau išimtis nei taisyklė.

Žvelgiant į 2000 m. Seimo rinkimų agreguotų duomenų analizės rezultatus 4 lentelėje, labiausiai dėmesį atkreipia TSLK ir BSDK simpatikų balsų pasiskirstymas. Atrodytų, tuo metu nesutaikomų priešininkų LDDP ir TSLK rinkėjai padalyto balsavimo atvejais neretai rinkosi vieni kitų sąrašus ar kandidatus. Tai ypač ryšku buvo tada,

⁵² Apie atitikties analizės logiką ir atlikimo principus žr. Greenacre M., *Correspondence Analysis in Practice (3rd ed.)*, Boca Raton: Chapman and Hall/CRC, 2016. Atitikties analizė atlikta su statistinių skaičiavimų ir grafikos aplinka R (žr. R Core Team, *R: A Language and Environment for Statistical Computing*, Vienna: R Foundation for Statistical Computing, 2017, <www.R-project.org>) sukurtu specialiuoju paketu *ca*, žr. Nenadic O., Greenacre M., „Correspondence Analysis in R, with Two- and Three-Dimensional Graphics: The *ca* Package“, *Journal of Statistical Software* 20 (3), 2007, <<http://dx.doi.org/10.18637/jss.v020.i03>>.

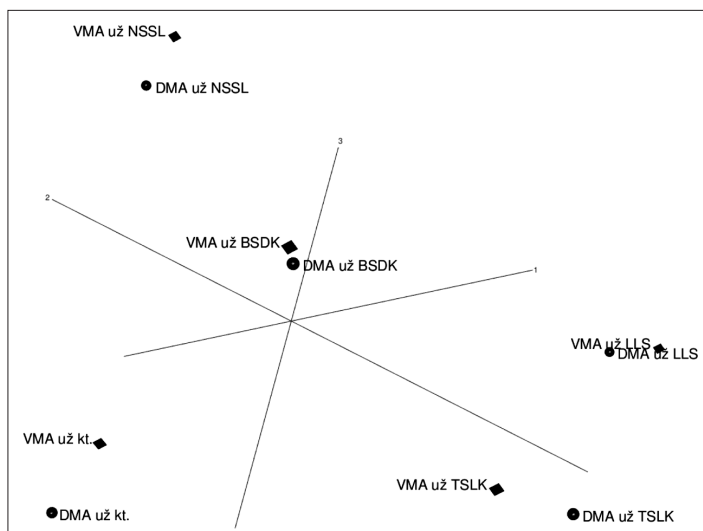

1 pav. Padalyto balsavimo tarp pagrindinių partijų tendencijos 1996 m. Seimo rinkimų I ture: atitikties analizės rezultatai

Pastabos: duomenys iš 41 apygardos; simetrinis sprendinio normalizavimas (pagrindinės koordinatės); DMA – daugiamandatė apygarda; VMA – vienmandatė apygarda.

kai daugiamandatėje apygardoje buvo atiduodamas balsas už BSDK, o vienmandatėje apygardoje balsuojama už TSLK kandidatą. Šiuose rinkimuose išryškėjo ir tam tikros priešingos stovyklos – TSLK prieš NSSL bei BSDK prieš LLS. Pirmąją galima įvardyti kaip TSLK itin negatyvios kampanijos prieš NSSL padarinį tų metų rinkimuose, o antrosios pagrindą greičiausiai sudarė ideologiniai skirtumai. Maža to, šiuose rinkimuose galime pastebėti ir tam tikrą ryškesnę besiformuojantį balsavimą pagal blokus. Iš 2 pav. matome, kad LLS ir TSLK bei BSDK ir NSSL blokai rinkėjų balsų pagrindu atsiduria vienas priešais kitą, nors viduje išlieka dar gana heterogeniški.

2004 m. Seimo rinkimuose blokuotas balsavimas atsiskleidžia visu ryškumu. Galime išskirti dvi partijų grupes, kurios „dalijosi“ balsus padalyto balsavimo atvejais: VNDS, DP, UDL ir UTT bei TS

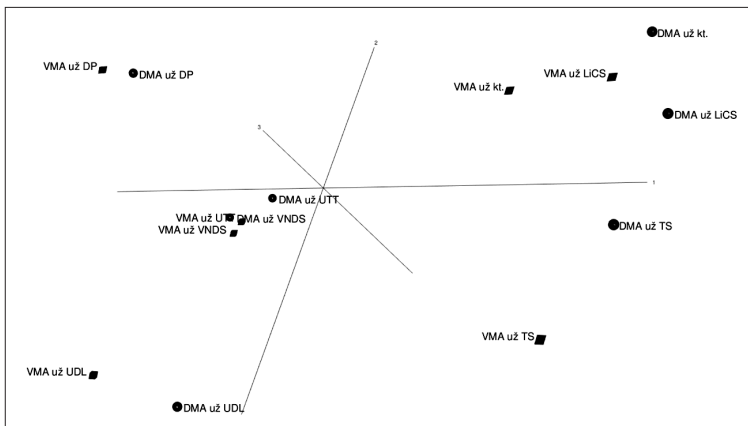

2 pav. *Padalyto balsavimo tarp pagrindinių partijų tendencijos 2000 m. Seimo rinkimuose: atitikties analizės rezultatai*

Pastabos: duomenys iš 38 apygardų; simetrinis sprendinio normalizavimas (pagrindinės koordinatės); DMA – daugiамandatė apygarda; VMA – vienmandatė apygarda.

ir LiCS. Iš 4 lentelės matome, kad 2004 m. rinkėjų padalyto balsavimo tendencijos buvo gana griežtai struktūruotos. Vienmandatėse ir daugiамandatėse apygardose konkuruojančių blokų „persikertančių“ balsų (kai padalyto balsavimo metu balsuojama už konkuruojančio bloko sąrašą ar kandidatus) buvo itin maži. Maža to, 2004 m. susiformavę blokai gana gerai atpažįstami ir šių dienų politikos aktualijų stebėtojams. Taigi galima sakyti, kad Lietuvos partinė konkurencinė erdvė išryškėjo 2004 m. Seimo rinkimuose, o naujai iškilusios ir tam tikrų rinkimų metu įtakingos buvusios partijos (Tautos prisikėlimo partija ir „Drąsos kelias“) turėdavo įsiterpti į tuo metu jau egzistavusią konkurencinę erdvę⁵³.

⁵³ Plg. Ramonaitė, Jastramskis, 2014.

3 pav. *Padalyto balsavimo tarp pagrindinių partijų tendencijos 2004 m. Seimo rinkimų I ture: atitikties analizės rezultatai*

Pastabos: duomenys iš 33 apygardų; simetrinis sprendinio normalizavimas (pagrindinės koordinatės); DMA – daugiamandatė apygarda; VMA – vienmandatė apygarda.

Pereinant prie padalyto balsavimo tendencijų aptarimo pastaruosiuose trejuose Seimo rinkimuose reikia iš karto pažymėti, kad šiuo laikotarpiu pagrindinės partijos⁵⁴ jau stengdavosi iškelti kandidatus visose (arba beveik visose) vienmandatėse apygardose. Taigi padalyto balsavimo agreguotos analizės apibendrinamumas 2008–2016 m. Seimo rinkimuose yra gerokai didesnis nei ankstesniame laikotarpyje (mažiausias jis buvo 2012 m., kai visos pagrindinės partijos iškėlė kandidatus 60-yje vienmنداčių apygardų, o didžiausias – paskutiniuose rinkimuose, žr. 5 lentelę). 5 lentelėje pateikti apilkinės inferencijos skaitiniai rezultatai rodo, kad padalyto balsavimo atveju pagrindinių partijų sąrašų ar atskirų kandidatų simpatikai ir 2008–2016 m. laikotarpiu gana laisvai rinkosi iš vienmandatėse ir daugiamandatėse apygardose pasiūlyto „menu“. Žinoma, pasirinkimų spektras jau labiau buvo ribojamas balsavimo už ideologiškai ar

⁵⁴ Vėlgi tos, kurios peržengė 5 % rinkimų slenkstį daugiamandatėje apygardoje.

pagal kitus kriterijus konkurencinėje erdvėje artimas partijas⁵⁵. Kita vertus, šie rezultatai patvirtino ankstesnio laikotarpio radinį, kad „lojaliųjų“ dalis tarp pagrindinių partijų rinkėjų yra santykinai nedidelė. Šie radiniai prieštarauja rezultatams, gautiems analizuojant apklausų po rinkimų duomenis, todėl gali būti, kad apklausose respondentai arba neprisimena, arba dėl kitų priežasčių neteisingai nurodo padalyto ir nepadalyto balsavimo atvejus.

5 lentelė. Padalyto balsavimo tarp pagrindinių partijų mastas ir pobūdis 2008–2016 m. Seimo rinkimuose: aplinkinės inferencijos naudojant Thomseno įvertinį rezultatai

2008 m. Seimo rinkimų I turas (duomenys iš 64 apygardų)									
Daugia- mandatėje apygardo- je balsavo už	Vienmandatėje apygardoje balsavo už								
	TS- LKD	TT	LRLS	LiCS	TPP	LSDP	DP	Kitą kandi- datą	Iš viso
TS-LKD	106 831	11 058	21 541	16 752	27 084	18 468	2 685	11 183	215 602
TT	6 975	57 943	3 357	10 731	5 270	16 197	8 134	28 790	137 397
LRLS	17 656	3 250	25 073	2 583	8 375	1 410	114	7 259	65 721
LiCS	12 534	2 852	3 211	26 482	1 786	2 120	714	9 337	59 036
TPP	38 126	20 584	9 800	3 134	46 261	30 885	9 221	9 344	167 355
LSDP	18 295	14 168	1 514	4 539	9 860	74 043	6 340	2 595	131 354
DP	3 859	7 831	598	3 187	5 570	10 828	39 965	28 199	100 037
Kitą sąrašą	7 713	12 160	10 231	18 702	2 354	5 926	16 581	160 005	233 673
Iš viso	211 989	129 847	75 325	86 110	106 561	159 877	83 753	256 713	1 110 175
2012 m. Seimo rinkimų I turas (duomenys iš 60 apygardų)									
Daugia- mandatėje apygardo- je balsavo už	Vienmandatėje apygardoje balsavo už								
	TS-LKD	LSDP	LRLS	DP	TT	DK	Kitą kandi- datą	Iš viso	
TS-LKD	82 925	17 319	17 367	6 754	3 359	28 028	21 856	177 608	
LSDP	26 324	93 822	7 824	31 288	22 776	10 790	17 196	210 020	
LRLS	25 771	2 915	30 435	2 590	1 164	12 283	25 548	100 705	
DP	7 460	35 922	4 745	108 175	14 646	3 548	54 208	228 704	

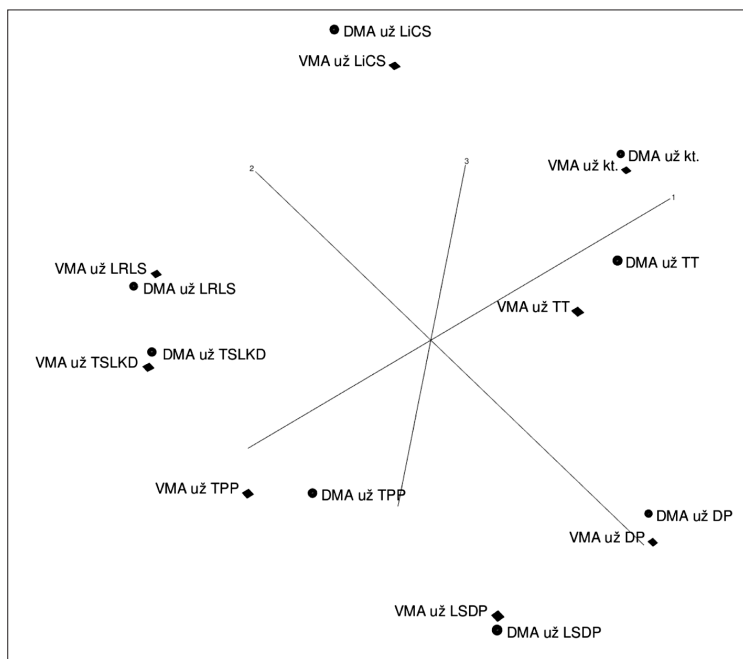
⁵⁵ Ramonaitė, Jastramskis, 2014.

TT	5 165	14 378	2 197	7 544	40 465	809	11 762	82 320
DK	25 457	14 575	8 786	7 368	3 106	29 951	4 528	93 771
Kitą sąrašą	12 078	2 573	9 321	18 815	2 990	1 802	173 793	221 372
Iš viso	185 181	181 504	80 674	182 534	88 505	87 211	308 891	1 114 500
2016 m. Seimo rinkimų I turas (duomenys iš 65 apygardų)								
Daugiamandatėje apygardoje balsavo už	Vienmandatėje apygardoje balsavo už							
	TS-LKD	LSDP	LRLS	LVŽS	TT	Kitą kandidatą	Iš viso	
TS-LKD	134 032	19 032	33 467	28 065	2 168	39 180	255 944	
LSDP	16 589	71 921	13 354	50 338	9 642	4 834	166 679	
LRLS	39 133	3 922	41 981	6 148	544	17 324	109 051	
LVŽS	23 583	59 957	22 944	115 706	16 469	10 437	249 096	
TT	969	8 496	2 871	12 012	29 493	8 927	62 769	
Kitą sąrašą	25 391	4 243	17 175	7 966	9 287	217 648	281 709	
Iš viso	239 697	167 572	131 792	220 236	67 602	298 349	1 125 248	

Pastaba: TS-LKD – Tėvynės sąjunga-Lietuvos krikščionys demokratai; TT – partija „Tvarka ir teisingumas“; LRLS – Lietuvos Respublikos liberalų sąjūdis; LiCS – Liberalų ir centro sąjunga; TPP – Tautos prisikėlimo partija; LSDP – Lietuvos socialdemokratų partija; DP – Darbo partija (arba 2008 m. koalicija Darbo partija + jaunimas); DK – politinė partija „Drąsos kelias“; LVŽS – Lietuvos valstiečių ir žaliųjų sąjunga.

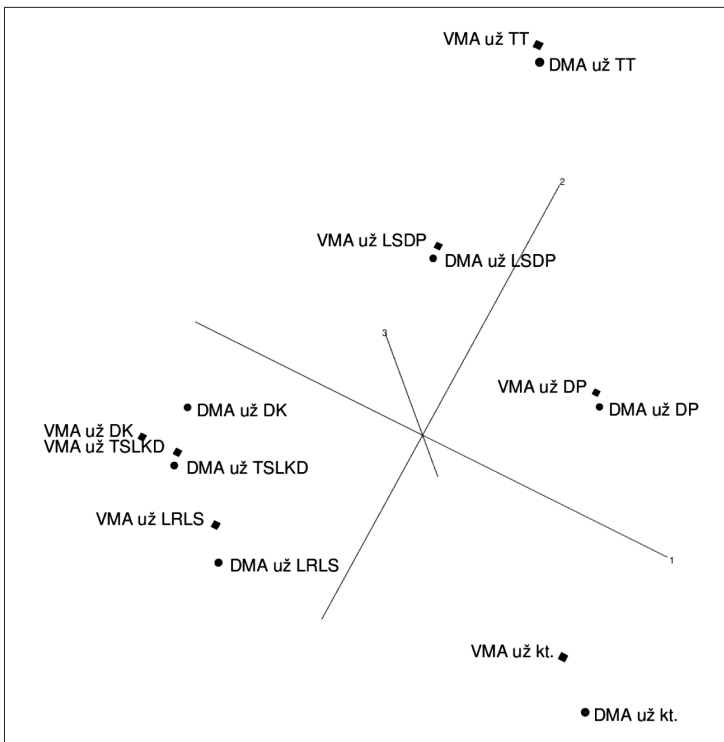
Toliau nagrinėdami padalytą balsavimą per atskirus šio laikotarpio rinkimus, galime matyti ir praeitam laikotarpiui būdingų tendencijų, ir naujų įdomių radinių. Pavyzdžiui, 2004 m. TPP šiek tiek sujaukė konkurencinę erdvę, ypač TS-LKD ir LSDP simpatikų galvose (ir veiksmuose). Didžiausia dalis TPP rėmėjų, daugiamandatėje ir vienmandatėse apygardose pasirinkusių padalytą balsavimą, savo balsus dalijo būtent TS-LKD ir LSDP atstovams. Apskritai, ypač daug rinkėjų, vienmandatėse apygardose balsavusių už vadinamųjų tradicinių partijų (TS-LKD ir LSDP) iškeltus kandidatus, daugiamandatėje apygardoje pasirinko balsuoti už TPP. Tai gali atspindėti tam tikrą protesto balsą, o kartu gali būti ir rinkimų dienos apklausos netikslumų priežastis, kai solidžių partijų simpatikai nenorėjo pripažinti

balsavę už šoumenų partiją. Šiuose rinkimuose taip pat pasireiškė padalyto balsavimo pagal blokus fenomenas. Viename tokiame bloke balsus tarpusavyje „dalijosi“ TS-LKD, LRLS ir LiCS (nors akivaizdu ir tai, kad LRLS ir LiCS partijos šiame bloke buvo nutolusios viena nuo kitos, žr. 4 pav.), o kitame – TT, LSDP ir DP. Kita vertus, būtina pažymėti ir šiuose rinkimuose atgijusias TS-LKD bei LSDP rinkėjų abipuses simpatijas. Apskritai, galima teigti, kad 2008 m. rinkimuose reikšmingą įtaką padalyto balsavimo tendencijoms turėjo Liberalų ir centro sąjungos skilimas bei Tautos prisikėlimo partijos atsiradimas.

4 pav. *Padalyto balsavimo tarp pagrindinių partijų tendencijos 2008 m. Seimo rinkimų I ture: atitikties analizės rezultatai*

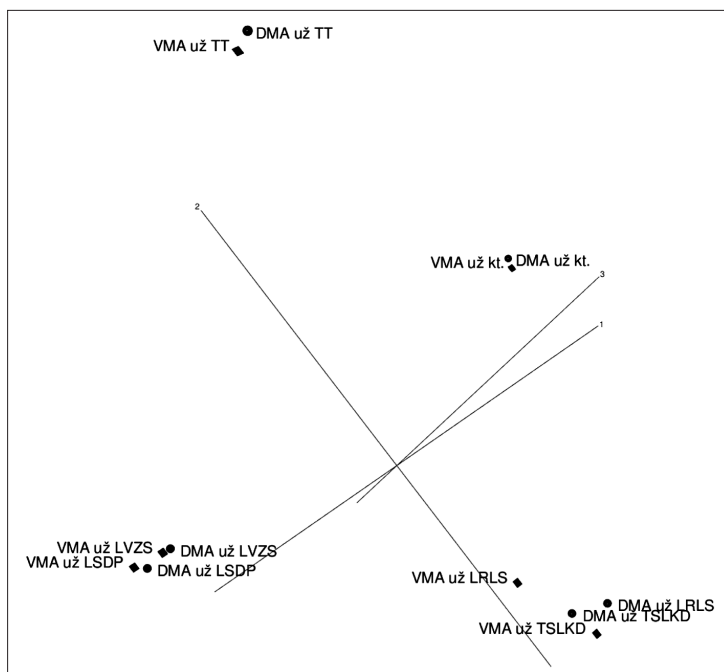
Pastabos: duomenys iš 64 apygardų; simetrinis sprendinio normalizavimas (pagrindinės koordinatės); DMA – daugiamandatė apygarda; VMA – vienmandatė apygarda.

5 pav. *Padalyto balsavimo tarp pagrindinių partijų tendencijos 2012 m. Seimo rinkimų I ture: atitikties analizės rezultatai*

Pastabos: duomenys iš 60 apygardų; simetrinis sprendinio normalizavimas (pagrindinės koordinatės); DMA – daugiamandatė apygarda; VMA – vienmandatė apygarda.

2004 m. išryškėję konkurenciniai partijų blokai po tam tikro sukrėtimo 2008 m. Seimo rinkimuose vėl stabilizavosi 2012 m. Tai geriausiai matyti iš 5 pav., kur gana aiškiai atsiskyrusios LSDP, DP ir TT bei TS-LKD, LRLS ir DK balsuotojų stovyklos. Kita vertus, nuo 2008 m. išsilaiškė abipusė TS-LKD bei LSDP rinkėjų simpatija, o nauja partija „Drąsos kelias“ pritraukė santykinai daug būtent šių dviejų partijų padalyto balsavimo rinkėjų balsų. Taigi atrodo, kad

6 pav. *Padalyto balsavimo tarp pagrindinių partijų tendencijos 2016 m. Seimo rinkimų I ture: atitikties analizės rezultatai*

Pastabos: duomenys iš 65 apygardų; simetrinis sprendinio normalizavimas (pagrindinės koordinatės); DMA – daugiamentatė apygarda; VMA – vienmandatė apygarda.

2012 m. Seimo rinkimuose partijų konkurencinė erdvė kuriam laikui nusistovėjo. Prie to prisidėjo ir tai, kad laikotarpiu tarp rinkimų svarbių partijų skilimų neįvyko, o atsirado tik viena nauja reikšminga partija („Drąsos kelias“)⁵⁶.

⁵⁶ Taip pat svarbu pažymėti, kad nuo 2008 m. iki 2012 m. gerokai nusilpo palaikymas Liberalų ir centro sąjungai (nors prie jos ir prisijungė taip pat populiarumą praradusi Tautos prisikėlimo partija), o metai prieš rinkimus Naujoji sąjunga (socialliberalai) susijungė su Darbo partija.

Paskutiniuose Seimo rinkimuose padalyto balsavimo tendencijos atkartoto tendencijas, išryškėjusias 2000 m. Vėlgi, nors padalytas balsavimas ir buvo gana didelio masto, jis buvo ribojamas balsavimo dviejų konkurencinių „blokų viduje“. Tuos blokus sudarė tradiciniai dešiniojo sparno partneriai TS-LKD ir LRLS bei labiau kairės pakraipos partijos LSDP, LVŽS ir TT. Tiesa, pastarajame bloke TT buvo šiek tiek labiau pašalietė (tai galbūt aiškiausiai matyti iš 6 pav.). Be to, išsilaikė ir abipusė TS-LKD bei LSDP rinkėjų simpatija. Pažymėtina, kad 2016 m. Seimo rinkimuose puikiai pasirodžiusi LVŽS buvo populiarus traukos objektas visų pagrindinių partijų atžvilgiu, nes pritraukė ypač daug balsų iš kitų partijų ar kandidatų simpatikų tiek daugiamandatėje, tiek vienmandatėse apygardose. „Dosniausi“ buvo LSDP ir TS-LKD rėmėjai, pasirinkę padalyto balsavimo variantą. Čia jau verta atkreipti dėmesį į šį fenomeną. Taigi agreguotų duomenų analizė atskleidė, kad 2008, 2012 ir 2016 m. Seimo rinkimuose naujai iškilusios reikšmingos partijos (TPP, DK ir LVŽS) didelę dalį savo balsų (dėl padalyto balsavimo praktikų) surinko iš seniausiai įsitvirtinusių Lietuvos partijų – TS-LKD ir LSDP. Matyt, tai galima sieti su šių partijų rėmėjų protesto balsais.

Išvados

Šiame straipsnyje atliktas padalyto balsavimo Seimo rinkimuose tyrimas atskleidė keletą svarbių dalykų apie elgseną per rinkimus ir partijų konkurenciją Lietuvoje. Šalyje įtvirtinta mišri paraleli nacionalinio parlamento rinkimų sistema yra ne tik teoriškai, bet ir praktiškai labai palanki institucinė terpė padalyto balsavimo raiškai. Tiek apklausų po rinkimų (tiesa, žemesniu lygiu), tiek agreguotų rinkimų rezultatų duomenų analizės rezultatai atskleidė santykinai didelį padalyto balsavimo mastą Lietuvoje. Tokio balsavimo atvejais pagrindinių partijų sąrašų ar atskirų kandidatų simpatikai gana aktyviai renkasi iš vienmandatėse ir daugiamandatėse apygardose pasiūlyto

„menui“. Taigi Lietuva šiuo požiūriu yra gana tipiška Vidurio ir Rytų Europos šalis, kurioje rinkėjų elgsena yra santykinai laisva ir kaiti. Kita vertus, svarbu pažymėti, kad paprastas žvilgsnis į bendrus rinkimų rezultatus sudaro klaidingą įspūdį, jog balsavimas vienmandatėse ir daugiamandatėse apygardose yra gana koherentiškas. Empirinė analizė parodė, kad tai toli nuo tiesos esantis teiginys, o už gana monotoniško fasado vyksta nemažai dinamiškų procesų.

Agreguotų duomenų analizė atskleidė (nors to visiškai ir nepatvirtina apklausų po rinkimų duomenų analizė), kad, nors padalyto balsavimo mastas yra didelis, jo pobūdis ir rinkėjų pasirinkimai gana logiškai ribojami Lietuvoje maždaug 2004 m. nusistovėjusios partijų konkurencinės erdvės ypatumų⁵⁷. Rinkėjai padalyto balsavimo atvejais dalija balsus tam tikriems partijų blokams. Viename iš jų paprastai yra konservatoriai ir liberalų partijos, o kitame socialdemokratai, darbiečiai (taip pat buvusi Naujoji sąjunga) ir tvarkiečiai. Prie pastarosios stovyklos galima priskirti ir LVŽS, nors paskutiniuose rinkimuose ji pritraukė daug įvairių kitų partijų simpatikų, kurie rinkosi padalytą balsavimą. Čia išryškėjo ir kita tendencija. 2008, 2012 ir 2016 m. Seimo rinkimuose naujai iškilusios reikšmingos partijos (TPP, DK ir LVŽS) didelę dalį savo balsų (dėl padalyto balsavimo praktikų) surinko iš seniausiai Lietuvos partinėje sistemoje įsitvirtinusių jėgų – TS-LKD ir LSDP. Tokį dėsningumą galima aiškinti šių dviejų partijų rėmėjų protesto balsais. Taigi padalyto balsavimo analizė atskleidė ir naują bei įdomų fenomeną – padalytą balsavimą kaip protesto balso atmainą – kuris galėtų tapti tolesnių elgsenos per rinkimus tyrimų objektu.

Pabaigoje būtina atkreipti dėmesį, kad gauti rezultatai atspindi tam tikras bendras tendencijas ir nėra tikslus padalyto balsavimo Lietuvoje atspindys (todėl kur įmanoma vengta skaitinio tikslumo interpretuojant rezultatus). Apskritai, nesant individualaus lygmens duomenų, kurie apimtų visas vienmandates apygardas ir jas pakan-

⁵⁷ Plg. Ramonaitė, Jastramskis, 2014.

kamai gerai reprezentuotų, tikslus padalyto balsavimo vaizdas negali būti atskleistas iš viso. Todėl šiame straipsnyje lygia greta taikyti du tam tikrų trūkumų turintys duomenų analizės metodai: apklausų po rinkimų ir apygardų lygmeniu agreguotų rinkimų rezultatų duomenų analizė. Kai kuriais atvejais šių duomenų analizės rezultatai kiek išsiskyrė, ypač padalyto balsavimo masto ir struktūravimo atvejais. Vis dėlto straipsnyje daromos apibendrintos išvados galėtų tapti tolesnių tyrimų atspirties tašku. Visų pirma, toks tyrimas galėtų būti atliktas taikant kitus aplinkinės inferencijos metodus⁵⁸, kurie leistų įvertinti straipsnyje pateiktą sprendinių adekvatumą.

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

Ames B., Baker A., Renno L. R., „Split-ticket Voting as the Rule: Voters and Permanent Divided Government in Brazil“, *Electoral Studies* 28 (1), 2009, p. 8–20.

Bormann N.-C., Golder M., „Democratic Electoral Systems around the World, 1946–2011“, *Electoral Studies* 32 (2), 2013, p. 360–369.

Burden B. C., „Candidate-Driven Ticket Splitting in the 2000 Japanese Elections“, *Electoral Studies* 28 (1), 2009, p. 33–40.

Cox G. W., *Making Votes Count: Strategic Coordination in the World's Electoral Systems*, Cambridge: Cambridge University Press, 1997.

Duch R. M., May J., Armstrong II D. A., „Coalition-directed Voting in Multiparty Democracies“, *The American Political Science Review* 104 (4), 2010, p. 698–719.

Duncan O. D., Davis B., „An Alternative to Ecological Correlation“, *American Sociological Review* 18 (6), 1953, p. 665–666.

Ferrara F., Herron E. S., Nishikawa M., *Mixed Electoral Systems: Contamination and its Consequences*, New York: Palgrave Macmillan, 2005.

Goodman L. A., „Ecological Regressions and Behavior of Individuals“, *American Sociological Review* 18 (6), 1953, p. 663–664.

Goodman L. A., „Some Alternatives to Ecological Correlation“, *American Journal of Sociology* 64 (6), 1959, p. 610–625.

Greenacre M., *Correspondence Analysis in Practice (3rd ed.)*, Boca Raton: Chapman and Hall/CRC, 2016.

Greiner D. J., Quinn K. M., „R × C Ecological Inference: Bounds, Correlations, Flexibility, and Transparency of Assumptions“, *Journal of Royal Statistical Society, Series A*, 172 (1), 2009, p. 67–81.

⁵⁸ Pavyzdžiui, Rosen et al., 2001; Greiner, Quinn, 2009.

Gschwend T., „Ticket-Splitting and Strategic Voting under Mixed Electoral Rules: Evidence from Germany“, *European Journal of Political Research* 46 (1), 2007, p. 1–23.

Gschwend T., van der Kolk H., „Split Ticket Voting in Mixed Member Proportional Systems: The Hypothetical Case of The Netherlands“, *Acta Politica* 41 (2), 2006, p. 163–179.

Heath A., Evans G., „Tactical Voting: Concepts, Measurement and Findings“, *British Journal of Political Science* 24 (4), 1994, p. 557–561.

Jurkynas M., „The Parliamentary Election in Lithuania, October 2008“, *Electoral Studies* 28 (2), 2009, p. 329–333.

King G., *A Solution to the Ecological Inference Problem: Reconstructing Individual Behavior from Aggregate Data*, Princeton: Princeton University Press, 1997.

King G., Rosen O., Tanner M. A., „Binomial-beta Hierarchical Models for Ecological Inference“, *Sociological Methods & Research* 28 (1), 1999, p. 61–90.

Kostadinova T., „Do Mixed Electoral Systems Matter? A Cross-national Analysis of their Effects in Eastern Europe“, *Electoral Studies* 21 (1), 2002, p. 23–34.

Kousser J., „Ecological Inference from Goodman to King“, *Historical Methods* 34 (3), 2001, p. 101–126.

Krupavičius A., Pogorelis R., „Rinkimų sistema ir rinkimai“, Krupavičius A., Lukošaitis A. (sud.), *Lietuvos politinė sistema: sąranga ir raida*, Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2004, p. 243–296.

Moser R. G., Schneider E., „Strategic Ticket Splitting and the Personal Vote in Mixed-Member Electoral Systems“, *Legislative Studies Quarterly* 30 (2), 2005, p. 259–276.

Moser R. G., Schneider E., „Strategic Voting in Established and New Democracies: Ticket Splitting in Mixed-Member Electoral Systems“, *Electoral Studies* 28 (1), 2009, p. 51–61.

Nenadic O., Greenacre M., „Correspondence Analysis in R, with Two- and Three-Dimensional Graphics: The ca Package“, *Journal of Statistical Software* 20 (3), 2007, <<http://dx.doi.org/10.18637/jss.v020.i03>>.

Park W.-H., *Ecological Inference and Aggregate Analysis of Elections*, The University of Michigan Doctoral Dissertation, 2008, <<http://hdl.handle.net/2027.42/58525>>.

Park W.-H., Hanmer M. J., Biggers D. R., „Ecological Inference under Unfavorable Conditions: Straight and Split-ticket Voting in Diverse Settings and Small Samples“, *Electoral Studies* 36, 2014, p. 192–203.

Plescia C., *Split-Ticket Voting in Mixed-Member Electoral Systems: A Theoretical and Methodological Investigation*, Colchester: ECPR Press, 2016.

R Core Team, *R: A Language and Environment for Statistical Computing*, Vienna: R Foundation for Statistical Computing, 2017, <www.R-project.org>.

Ramonaitė A., „Kaip žmonės renkasi, už ką balsuoti? Pasirinkimo logika ir partinė tapatybė“, Ramonaitė A. (red.), *Kaip renkasi Lietuvos rinkėjai? Idėjos, interesai ir įvaizdžiai politikoje*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2014, p. 45–64.

Ramonaitė A., Jastramskis M., „Iš ko renkasi rinkėjai? Lietuvos partinės konkurencijos struktūra“, Ramonaitė A. (red.), *Kaip renkasi Lietuvos rinkėjai? Idėjos, interesai ir įvaizdžiai politikoje*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2014, p. 28–44.

Riera P., *Tactical Voting*, Oxford Handbooks Online, 2016, <<http://dx.doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199935307.013.55>>.

Robinson W. S., „Ecological Correlations and the Behavior of Individuals“, *American Sociological Review* 15 (3), 1950, p. 351–357.

Rosen O., Jiang W., King G., Tanner M. A., „Bayesian and Frequentist Inference for Ecological Inference: The $R \times C$ Case“, *Statistica Neerlandica* 55 (2), 2001, p. 134–156.

Sartori G., *Comparative Constitutional Engineering: An Inquiry into Structures, Incentives and Outcomes*, London: MacMillan Press, 1997.

Shugart M., Wattenberg M. P., eds., *Mixed-member Electoral Systems. The Best of Both Worlds?* Oxford: Oxford University Press, 2001.

Tam Cho W. K., Gaines B. J., „The Limits of Ecological Inference: The Case of Split-Ticket Voting“, *American Journal of Political Science* 48 (1), 2004, p. 152–171.

Thomsen S. R., *Danish Elections 1920–79: A Logit Approach to Ecological Analysis and Inference*, Aarhus: Politica, 1987.

Wakefield J., „Ecological Inference for 2×2 Tables (with Discussion)“, *Journal of Royal Statistical Society, Series A*, 167 (3), 2004, p. 385–445.

SUMMARY

SPLIT-TICKET VOTING IN THE SEIMAS ELECTIONS (1996–2016): EXTENT AND PATTERNS

This article explores the phenomenon of split-ticket voting in the Lithuanian parliamentary elections. The mixed parallel electoral system, introduced into the Seimas elections with the adoption of the Constitution, is a rather favorable institutional structure for split-ticket voting behavior, as citizens are able to vote for a list of candidates of one party in the proportional constituency and for a candidate of another party in the majoritarian single-member constituency. For the analysis of the extent

and patterns of split-ticket voting, we have used data from post-election surveys in 2012 and 2016 as well as the aggregate (on the constituency level) data from election results in 1996–2012. An analysis of the aggregate data was performed by employing Søren R. Thomsen's (1987) estimator for the ecological inference, which allows to estimate the values of internal cells in the $R \times C$ tables when only marginal distributions are available.

The results of the analysis revealed several important insights about electoral behavior and party competition in Lithuania. The mixed parallel electoral system is not only a theoretically, but also a practically favorable institutional setting for split-ticket voting in Lithuania. An analysis of both the post-election survey data (although to a lesser extent) and the aggregate electoral results showed that the extent of split-ticket-voting in Lithuanian parliamentary elections is rather high. In such cases, sympathizers of the major parties or their candidates choose rather freely from the "menu" offered in single- and multi-member constituencies. Therefore, in this respect, Lithuania is a rather typical Central and Eastern European country, where electoral behavior is rather unconstrained and volatile.

An analysis of the aggregate data showed (however, this result was not fully corroborated by the analysis of the post-election survey data) that although split-ticket voting is substantial, its patterns are quite predictably structured by the dimensions of the party competition, which emerged around 2004. Voters split their votes along the lines of certain party blocks. One of these blocks usually contains conservatives and liberals, the other being made up of social democrats, laborites (also the former New Union) and the Order and Justice Party. The latter block might also include the Lithuanian Farmers and Greens Union, even though in the last parliamentary elections, this party attracted a substantial number of votes from sympathizers of different other parties in cases of split-ticket voting.

Moreover, an analysis of the aggregate data revealed another interesting pattern of split-ticket voting in Lithuania. In the parliamentary elections of 2008, 2012 and 2016, the newly emerging relevant parties (the National Resurrection Party, The Way of Courage and the Lithuanian Farmers and Greens Union) collected a substantial part of their votes (in cases of split-ticket voting) from the oldest and longest-established parties in Lithuania: The Homeland Union – Lithuanian Christian Democrats and the Lithuanian Social Democratic Party. This pattern of electoral behavior might be explained by the protest voting on the side of the supporters of these two parties. Thus, an analysis of split-ticket voting patterns revealed quite an interesting phenomenon – split-ticket voting as a variation of protest voting – which could become an object of further investigations.